

Isten nyolclapú aranypecsétje

Naplójegyzetek 2004-ből

A paraszt és a proosztata

■ *Szeptember 22.* Otthon, falun, gyermekkoromban sokszor láttam eltört gerincű kutyát. Az ilyen szerencsétlen állat a földön húzta a fenekét, nem tudta felemelni. Most én is tört gerincű eb vagyok, két darabban mozgok, fáj a derekam. A felső testem már régen felemelkedett, mikor a fenekem még a széken van. De le ne álljak, el ne hagyjam magamat! Amíg a lábam bír, menni, menni, menni! A mozgást, a munkát úgy kell felfogni, mint II. Richárd a harcot:

„De harcban halva, győzől a halálon,
Míg gyáván nem menekszel semmi áron.”

Varga Lajos (a Madách műszaki szerkesztője) pénzt (honoráriumot) vitt Zsélybe, a beteg Zs. Nagy Lajosnak. Azzal jött vissza, hogy Lajosnak vége, már a pénz sem érdekli, fel sem kelt az ágyból. Szerintem nagyrészt a kishitűség a betegsége. Aki leáll, az meghal. Ha mozgás, munka közben ér bennünket a halál, csak egyszer halunk meg, ha ágyban képzelődünk róla, százezerszer. Már maga az írás is győzelem a halálon.

Október 6. Gogol *Köpönyegét* olvasom, Arany János fordításában. Hihetetlen, hogy ez a nehézkes, görcsös magyar nyelv Aranyé! Kezdem érteni, miért nem írt költőnk nagyprózát (a Csaba-történetből például nyugodtan írhatott volna történelmi regényt, a világirodalmi minta, a Walter Scott-i életmű akkor, mikor ő az eposztrilógiáját írja, már kész volt). 1860-ban fordítja le a *Köpönyeg*et (abban az évben egyébként mindössze hét verse jelent meg, összevetésül: 1848-ban kb. húsz, bár a jelzett hét vers között ott van a Vörösmarty-retorikájú és kozmikus monumentalitású három nagy vers: a *Széchenyi emlékezete*, a *Rendületlenül* és a *Kies ősz* is), szóval 1860-ban Arany számára a *Köpönyeg*-fordítás, nincs kizárva, hogy bizonyos mértékig pótcselekvés. – De legyen így vagy úgy, nekem ma, október 6-án születésnapom van. 69 éves vagyok, és négy évvel túléltem Aranyt, aki 62 éves, mikor Kasszandra-verset ír a saját születésnapjára: „Ma hatvankét esztendeje annak, / Mikor engem megtettek Johannak, / Esztendeim hát bőviben vannak, / Nem sok időt ígérek magamnak.” (65 évesen hal meg, 1882-ben – érdekes, hogy mintegy 110 évvel később Petri György is éppen 65 évet „ígér magának”, így: „...hatvanhárom [pluszminusz két] évet gönölnök magamnak”.) Nekem most már Aranyénál is bővebb a leélt esztendeim száma, saját használatra mégis inkább így írnám át a jeles baljóslatot:

Október 6.

*Nekem születésnap is e gyásznap:
ekkor tettek meg egykor Árpádnak.
Esztendeim bár bőviben vannak,
kívánok még néhányat magamnak.*

Október 7. Egy nemrég megjelent cseh értelmező szótárban lapozgatok. Elidőzöm a „*prostý*” szócikknél. Ez a szó (mai jelentése: *egyszerű*) eredetét, etimológiáját tekintve megegyezik a mi „*paraszt*” szavunkkal (mindkettő őse az ószláv „*prostú*”, amelynek viszont nincs egyértelmű jelentésmagyarázata). Elgondolkodtató, hogy a szónak a ma beszélt szláv nyelvek egyikében sincs sem „*paraszt, földműves*”, sem „*bunkó, buta, faragatlan tuskó*” jelentése. Ezek a jelentések tehát a magyar szóhasználatban alakultak ki. A harcos katona- vagy pásztormagarság a földet művelő (többnyire szláv) munkást a honfoglalás után egyszerűen a számára akkor még semleges hangulatú *prostú* > *poroszt* > *paraszt* kifejezésekkel illette (hogy miért, az talán az alábbiakból kiderül), majd később (jóval később) hozzátapasztotta a megvető „*paraszt, buta, bunkó*” jelentéseket is. Mégpedig feltehetően olyan alapon, hogy egyrészt a saját életformáját a helyhez kötött földművelőkénél magasabb rendűnek, neme-sebbnek érezte, másrészt azért, mert a helyi lakosok nyelvét nem mindig értette, s ezért a beszélőit butának tartotta (vö. buta tót!). Ezek után kérdés, hogy a jelzett időben a szláv nyelvekben milyen jelentésben alkalmazták a földművesre a „*prostú*” kifejezést. A szó jelentése (a cseh értelmező szótár szerint) a szláv népek szóhasználatában általában a múltban is s ma is „*egyenes, egyszerű, szabad, tiszta*” – azaz egyértelműen pozitív tartalmú. S ebből is két dolog következik: egyrészt a szláv népek között a földmunkás társadalmi helyének a megítélése egyértelműen pozitív volt, másrészt egyáltalán nem biztos (s a szótár szerint sem az), hogy az ószláv „*prostú*” eredeti jelentése az „*egyszerű*” lett volna. (Azok a nyelvészek, akik a szó „*egyszerű*” ősjelentése mellett kardoskodnak, a „*prásti*” igével hozzák összefüggésbe, állítja a szótár, amelynek a jelentése: „*megszokni, megszokott lenni*”, s ilyen értelemben a „*prostú*” eredetileg annyit jelentett volna, hogy „*megszokott, közönséges*”.) Ennél érdekesebb a másik értelmezés, amely a szót az „*elől*” jelentésű „*pro*” előjáró és az „*állni*” jelentésű „*sta-*” összetételének látja, s eszerint a kifejezés legősibb jelentése: „*elől álló*”. (Indoeurópai távolságokból ide kapcsolható a magyarul *dűlmirigynek* nevezett, görög elemekből összerakott *prostata* kifejezés is, amely szó szerinti fordításban pontosan „*elől állót*” jelent.) Ez az „*elől álló*” jelző a földművesre alkalmazva pedig nem jelenthetett mást, mint (megint csak a megbecsülés jeleként) természetközelséget: a „*prostú*” „*elől állt*”, azaz egyfajta előember volt, közel volt a természethez. – Ilyen gazdag történetiségű és tartamú tehát a „*paraszt*” szavunk, s csak sajnálhatjuk, hogy a mai magyar nyelvből – talán az egy „*bunkó parasztot*” leszámítva – szinte már minden jelentése kikopott.

Október 8. Vészesen közeledik október 20., Balassi Bálint 450. születésnapja, illetve hát november 13, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság Balassi-konferenciája. (Az eredetileg a zólyomi várba s október 20-ára tervezett konferencia november 13-ára halasztódott, s a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban tartják meg. Zólyom nem mutatott fogadókészséget, fogalmazott diplomatikusan Praznovszky Miska barátom, a főszerző.) Én meg már lassan bedilizek Balassitól! Szilády Áron 1879-ben megjelent, sorrendben első *Balassi-összesétől* Kőszeghy Péter – Szabó Géza 1986-os *Gyarmati Balassi Bálint énekei* c. gyűjteményéig minden Balassi-kiadás itt zsong, jajong, busong a szívemben-fejemben, s mind másként zsong, mert az 1655 táján készült *Radvánszky-kódex* óta szegény Balassit minden „*másoló*”, minden kiadás és kiadó a maga „*tájszólásához*” igazítja. S ebben a káoszban tegyek én most rendet, jelöljem meg a különböző idiomatikus rétegeket, s mutassam ki, hogy a sok imputált idioma alatt az eredeti és meghatározó idioma – palóc. (Mert könnyelműen és „*palóc hazafiságotól*” vezéreltetve ezt a baromi feladatot vállaltam.) – Milyen jó lenne már végre szabadon, kötetlenül elmerengeni az ilyen szépségeken:

*Őszi harmat után
Végre mikor aztán
Fújdogál a hideg szél,
Nemsok idő múltván
Sárgul, hulldogálván
Fáról a gyöngye levél;
Zöld erdő harmatját,
Piros csizmám nyomát
Hóval lepi be a tél.*

Jó lenne megfejtetni, miért olyan gyönyörű, szívet melengetően szép és szomorú ez a közhelyhalom! (Szilády Áron még ezt is Balassinak tulajdonította.) – Ma, ahogy a kiadóból ebédre mentem, az étterem előtti platánról nagy, sárga levelek hulltak a lábam alá. S fújdogált a hideg szél. S Pozsonypüspökibe beszökött az ősz. S úgy éreztem, hogy 450 éves vagyok, s hogy Balassitól Adyig és máig minden magyar vers elégikuma bennem zsong.

Október 24. A rádióban hallom, az *Édes anyanyelvünk* c. adásban, Fábrián Páltól: a rokonnépek nyelvében létezik a *hón* szó, „vállízület” jelentésben. Így nyer magyarázatot (fedi fel ősokat, mondhatnám), s lesz érthető az egyébként sejtelmes-rejtélyes *hónalj* szavunk. A nyelvészek a szenzációs leletben pusztán a finnugor rokonság újabb bizonyítékát látják, engem, érthetetlenül, metafizikai régiókba repít a felfedezés. Úgy lelkesedem, mint ahogy Leibniz lelkesedhetett, mikor a teremtés Első Okának nevére rádöbbsent, s azt mondta: Isten. Mert: ahogy a világegyetem elégséges oka Isten (mondja Leibniz), mi az elégséges oka az emberi nyelvnek (kérdézem én)? Az evolúció során vajon miért épp csak egyetlen élőlény szólalt meg értelmes nyelven, pontosabban mért csak a „majomfajták” egyike alakított ki magának magasan tagolt, összetett jelrendszert, s miért nem például a krokodilus? Bizony, ha a nyelvben sincs semmi ok nélkül, hogy képzelhetnénk el, hogy maga a nyelv teljessége ok nélkül való?! Más szóval: a hónalj ősokat megtaláltuk, de mi az ősoka magának a nyelvnek? Mi volt a célja a Teremtőnek a beszélő állattal? Ez csaknem annyira érdekes és lelkesítő ontológiai dilemma, mint maga a *causa prima*. Pontosabban ez is az *első ok* problémaköre: hátha mégsem vagyunk a Világmindenség árvái!! S hátha mégis van okunk, s talán célunk is!! – Néhány órával később ugyanott, a *Gondolat-jelben* halom: Nagy Imre valóban forradalmár volt és paraszt. Földszagú, emberszabású ember – mondja Mészáros Márta, a filmrendező. – Úgy halt meg, ahogy élt – tisztán. – Mindenki úgy hal meg, ahogy élt, mondom én. Kádár közvetlen a halála előtt megőrült, Rákosi '56 után, szovjet háztájijában visszaváltozott azzá, aki volt: tyúkokat etető, kisszerű senkivé. Nagy Imre azt mondta a halála előtt, hogy ő szabadon – az az megalkuvás nélkül – kíván meghalni. S lőn.

Október 29. 11:30 óra. Indulunk Rimaszombatba, illetve Gömörpéterfalára, szülőfalumba, ahol holnap díszpolgárrá avatnak. Ha közben meg nem gondolják a dolgot, jegyzi meg Mács Jóska. Mert kísérőim is vannak, Mács József és Cselényi László, írókollégáim, barátaim, ráadásul mindkettő Gömörország honpolgára, egyik prózában, a másik versben. Mács, pluszban, még tréfacsináló is, mintha egyenesen Mikszáth *Jó palócokjából* lépett volna elő. Ő a sofőrünk, de hogyan látja majd az utat, ha a szeme sem áll jól, mindig azt nézi, kin lehet nevetni! A lépcsőházunkkal szembeni kis parkban várom a különítményt, közben egy fát vizsgálok, amelynek törzsét az utca kölkei telis-tele verték szöggel, csak úgy, szórakozásból. A kocsiban Descartes-ról kezdek értekezni, aki egyik levelében Erzsébet pfalzi hercegnőnek, a trón-

javesztett cseh király leányának azt írta, hogy jól használja fel az időt, aki egy zöldellő fát vagy egy szálló madarat néz. Mire Mács meggyanúsít, hogy rájuk várakozva direkt azért nézegettem egy fát, hogy majd elsűthessem a Descartes-sztorit. Szóval Mács Jóskával utazni kész élvezet, de meg kell hagyni, jól vezet, biztos kézzel fogja a kormányt, pedig ha jól megszámlolom, már közelebb van a nyolcvanhoz, mint a hatvanhoz. Gyetváig meg sem állunk, s az már körülbelül kétharmada a háromezáz kilométeres utunknak. Gyetva (a szó jelentése: fiatalság) a szlovákok Bakonya. Gyermekkoromban még a Barkóságon, Péterfalán is ismerték a szólást: Ha Besztercén meg nem lopnak, Gyetván meg nem vernek, kimehetsz a világból. Szóval Gyetvát betyár nép lakja. Fölötte a regényes Polyana csúcsai, a szélében egy „salaš” (betyárcsárda), oda igyekszünk, juhtúrós galuskára. Szerencsésen megebédelünk, s még csak meg sem vernek bennünket. Indulunk tovább, Ozsgyánnál még vetünk egy pillantást Feketerét-pusztára, dédapám juhásztanyájának a helyére, aztán már Rimaszombat következik. A Daxner utcai gimnáziummal szemben áll a Magyar Közösségi Ház, este, *Glóbus és locus* címmel, előadást tartok itt a hely megtartó erejéről. Mielőtt a Tisztelt Házba belépünk, tisztelgünk az egykori alma materünk előtt (valaha Mács is, jómagam is diákjai voltunk a szomszédos gimnáziumnak), aztán már B. Kovács Pista, a kitűnő rimaszombati történész, volt múzeumigazgató védőszárnyai alá helyezzük magunkat, ő az esti rendezvény főszervezője.

Légy már legenda

■ *Október 30. Rimaszombat, Akasztóhegy.* Mi ez a rettenetes moraj, rivalgás, üvöltözés a gyomromban, hasamban minden hajnalban s még itt, az Akasztóhegyen is? Van-e borzalmasabb valami, mint ha a makrokozmikus eseményeket mikroban éljük meg? Amit más szórta, az egész világmindenségre elosztva érzékel és szenved meg, azt én tömörítve, a zsigereimben érzem:

*Kié volt ez elfojtott sohajtás,
Mi üvölt, sír e vad rohanatban,
Ki dörömböl az ég boltozatján,
Mi zokog, mint malom a pokolban?*

Mindezt képzeljük el egy colonban (vastagbélben, azért írtam „colon”-t, mert az, szóként kisebb, rövidebb, mint a vastagbél). Élni szeretnék, de ilyenkor valami tőlem független erők élnek bennem, helyettem. *Élni szeretnél?, ne fáraszd magad, szépen feledd el: / Légy már legenda szelíd, világító, okos fejeddel!*, mondá ezt anno és per se már nem Vörösmarty, hanem az erdélyi Dsida Jenő, 24 évesen. (Mit keresek még én itt akkor 69 évesen?!) – Hajnali öt óra. Az új időszámítás szerint. A régi szerint már hat. Éjfélkor vissza kellett állítani az órákat. Kerek hatvan perccel. De én még mindig a tegnapi időszámítás szerint gyötörődöm. Talán a „barkó” vaddisznópörkölt az oka, talán a díszpolgárság ártott meg, talán az egyéb gömörországi protuberanciák működése a bűnös. Szóval tegnap díszpolgárrá avattak, de inkább legendává. Tiszteletemre vaddisznót lőttek, abban a ragyasi erdőben, amelyben gyermekkoromban apám szemet égetett, s – gyermekként – én hordtam neki az ebédet. A falu fiatal, művelt, tehetséges polgármestere (egykori osztálytársam fia) szerint ha a vadászok nem emlegetnék Ragyast (meg Kikínyest, Kerekágot, Feneket s a többi péterfali erdőt, hegyet), s a gyerekek iskolában nem tanulnák az ezeket a határrészeket, dűlőket, horhosokat megörökítő verseimet, akkor már csak a katonatérképek őriznék a falu toponímiáját. A vidék ma már éppen olyan messze van a természettől, mint a város, ember és föld között itt is megszakadt a tevőleges kapcsolat, a lakosság már a

konyhakertjeit sem műveli. Mindennek ellenére (és legenda-mivoltomban is!) kitűnően éreztem magamat, tegnap este és éjszaka még aludtak a zsigereimben a protuberanciák. Az ünnepség tulajdonképpen afféle falunap volt, műsoros esttel, éjszakába nyúló táncmulatsággal, s az én díszpolgárságom csak egy szám volt a többi között, de azért szép volt, jó volt. A legnagyobb élményem talán éppen a falu gyerekeinek szavalatai voltak. Volt abban valami egyszerre „sírontúli” borzongás (Chateaubriand értelmében) és feltámadásszerű ujjongás, hogy egykori legénycimboráim unokái szájából hallottam az ötven évvel ezelőtt írt versemet:

*Állok, majdnem az égben. Ha
szétekintek,
csak havas csúcsokat látok:
hegyeinket.*

*A falunkból mást se látok,
csak a tornyot,
de azt úgy, hogy látom, akár-
merre forgok.*

*Áll a Csere meg Kerekág
közé szúrva,
mint valami felfordított
kocsi rúdja.*

Vagy hogy most a helyi menyecskekórus énekelte azokat a betyárnótákat, amelyeket egykor magam is annyit énekeltem, annyira szerettem, s közben találgathattam, hogy melyik „betyár-menyecske” kinek a lánya, melyik volt-szomszédom vagy barátom arcával csodálkozik rám vissza, ha sudár alakját, derekát véletlenül kicsit tovább simogatom tekintetemmel. Éjfél előtt indultunk Rimaszombatba. Útközben Cselényi, a kolerikus költő a szabadszájú Mácsot leckéztette, mondván, hogy máskor az ilyen reprezentatív alkalmakkor a vulgáris vicceit tartsa meg magának, s ne járassa le az egész írotársadalmat. A szangvinikus Mács erre úgy reagált, hogy ha majd Cselényit avatják díszpolgárrá, az ünnepség előtt benyújtja cenzúrázásra Cselényinek a viccrepertoárját.

November 13. Szabó Ervin Könyvtár, Balassi-konferencia. Előadásom címe: *Balassi Bálint versnyelvének palóc idiómái és „ízetlenítése”*. Mi értelme, kérdezhetné bárki, az egyszerre több nyelvjáráshoz is kötődő Balassi nyelvről azt bizonygatni, hogy alapjában véve mégis a palóc idióma határozza meg? Nem fölösleges lokálpatriotizmus ez? Hát nem!

Balassi az első tudatos költőnk, nála már semmi sem véletlen. Ha például a „jegyvez” hívórimre a palóc „nehez” (*nehéz* helyett) felel, akkor azt nem lehet a palóc idióma nem tudatos felhasználásának minősíteni. Igen, Balassi ismeri a különböző magyar nyelvjárási sajátosságokat, s aszerint használja fel őket, ahogyan a műalakítás, a vers formálása megkívánja, de azért azt sem lehet elhallgatni, hogy saját kezű levelei és a néhány eredeti kézírásban fennmaradt verse tanúsága szerint szókincsének alaprétege és alaktana mégiscsak a palóc lehetett, és ő maga írja barátjának, Rimay Jánosnak, hogy „nevetem azokat [...], akik akármi írásmot is elméjüknek csomós pórázára kötvén sok ígéknek változtatásával vesztegetik, fesletik, ízetlenítik”. Tisztában volt tehát vele, hogy a versei másolói mennyit torzítanak művein, s nem nézte azt jó szemmel. A konferenciát a Magyar Irodalomtörténeti Társaság szervez-

te, a közönségem főleg vidéki magyartanárokból áll, s mondanom sem kell, hogy elsősorban Salgótarján és Balassagyarmat tapsol az állításaimnak, de azért nagyjából elfogadja a fejtegetésemet a jelen lévő szakma: Szentmártoni Szabó Géza, Praznovszky Mihály és Kovács Sándor Iván is. Ez utóbbi (igen rossz bőrben látom, panaszkodik is, hogy beteg) elhozta az általa szerkesztett *Irodalomismeret* legújabb számát, címlapján a zsekéscsapkás fotómmal s benne a *Faustusom* (Szenci Molnár-drámám) egyik részletével. Itt van a pápai Tungli Gyula is (nyelvtanár), akivel valamikor, a hetvenes években együtt tanítottam, Nyitrán. Most Pápára invitál, szerzői estre, s be is mutat mindjárt két fiatal tanárt mint a verseim majdani előadóit. Tudom, Pápa nagy Fidesz-fészek, az egyik recitátorom mindjárt az MSzP-vel kezdi, hogy nem tudja, én melyik párttal szimpatizálok, de a szocialisták alattomos csúszómászók. Alig tudok kiforogni a slamasztikából, kínomban azt mondom, hogy az én pártfőnököm Balassi Bálint.

November 17. Hallgatom Spán Gábor (számomra ismeretlen név!) kitűnő jegyzetét a rádióban arról, hogy ma Magyarországon semmi sem az, aminek látszik. Utána eredt egy kisteherautónak, amelynek az oldalán ez állt: *Óriás mellekkel és forró combokkal várjuk*. S kiderült, hogy egy libahúsüzlet reklámja volt a felirat. – Hát igen! Pontosan fordítva történnek a dolgok, mint ahogy tízezer évig történtek: a mai nyelv nem egyértelmű akar lenni, nem a lehető legpontosabban akarja megnevezni a megnevezendőt, hanem relativizálni akarja a jelentéseket. A köznyelv helyet cserél a költészet nyelvével: elbizonytalanít; emez viszont újabban éppen a tárgyyszerűségével tüntet.

November 20. Mintha születésemtől kezdve két ember volnék: az egyik szorong, a másik legyőzi a szorongást és cselekszik. S mivel a szorongás nem produktív, nem látványos, a külvilág csak a cselekvő, kemény embert ismeri belőlem. És senki sem tudja, hogy ez a cselekvő keménység elsősorban saját magam ellen irányul. Minden aktivitásomat az önmagammal folytatott kíméletlen harc előzi meg:

*Élni: harc a szellemekkel,
kik lakják szíved, agyad.
Költeni: ítélned kell
keményen önmagadat*

– mondja Ibsen a *Vadkacsában*. Az én „szellemem”, kísértetem a szorongás. Azt ítélem meg és el, győzöm le, fegyelmezem meg keményen minden tettemben. A verseimben is.

November 21. És most akkor mi van?! Boldog vagyok? Megvolt a szenci fellépésünk, „telt ház” előtt játszottunk (az idézőjel oda céloz, hogy a Városi Könyvtár kis tanácstermét nem volt nagy kunszt megtölteni), sokan gratuláltak, s én most legszívesebben újraolvasnám a *Faustusom* előadott scenáit. Az írásaimat ért kritikák, értékelések után mindig ezt csinálom: újraolvasom magamat. S ilyenkor érdekes metamorfózison megyek át: képes vagyok idegenként olvasni szövegemet, „szűz szemmel” látni figuráimat. Mintha fordítva néznék bele egy távcsőbe: ugyanazt a tájat látom, de mintegy más szögből, eltávolítva, lekicsinyítve. S a szemem ekkor a legfigyelmesebb és legkritikusabb. Szenc után távolról sem a sikerem miatt vagyok hát boldog (ha az vagyok!), hanem, s hangozzék ez mégoly erőteljesen, azért, mert a teremtményem saját lábára állt, önállósozott, felnőtt.

November 26. A Magyar Intézetben, a hét elején, két napig Balassi Bálint *Szép magyar Comoediájáról* elmédkedtünk. A tanácskozást a pozsonyi Magyar Tanszék, illetve Csehy Zoltán szervezte, előadókként részt vettek rajta: Kőszeghy Péter, Jankovics József, Bánki Éva, Amedeo di Francesco és Szentmártoni Szabó Géza. Valamennyi kitűnő Balassi-kutató, Kőszeghy Pétertől tanultam a legtöbbet, igazi Balassi-tudós. És nagyszerű ember. Az olasz Amedeo di Francescónak (aki *A pásztorjáték szerepe Balassi Bálint költői fejlődésében* címmel tartott kitűnő magyar nyelvű előadást) lukat beszéltem a hasába, míg végre rájöttem, hogy szinte semmit sem ért a magyar szövegemből. Kár, azt reméltem, Casteletti *Amarillijéről*, a *Comoedia* ősforrásáról megtudok tőle egy-két konkrét dolgot is. Én ugyanis a tanácskozáson a *dráma-költő* Balassiról mondtam el néhány gondolatomat, azaz azt bizonygattam, hogy a *Szép magyar Comoedia* is inkább költészet, mint dráma. Úgy gondolom, hogy költőnk, miután az olasz *Amarillit* elolvasta, hatására előbb csak egy verses önéletrajzot tervezett, s később döntött a teljes dráma lefordítása mellett. Szívesen kitértem volna arra az érdekes „rokonságra” is, amely, szerintem, Balassit még a Shakespeare-kontextusba is belefűzi. Az angol reneszánsz drámaírók ugyanis éppen úgy az olasz mintákat, főleg a pásztorál divatját követték, mint a mi Balassink a *Comoediájában*. Orlando az *Ahogy tetszikben* épp úgy aggatja tele az erdő fáit szerelmes leveleivel, mint *Credulus* a *Comoediában*, illetve *Credulo* a feltételezhető közös ősből, az *Amarilliben*. De hát mindennek a kifejtése már meghaladta az én felkészültségemet, nyelvi és egyéb kondícióimat. Ezért fordultam az olasz anyanyelvű Amedeo di Francescóhoz. Csakhogy őneki meg a magyar konverzáció haladta meg a kondícióit.

Isten nyolclapú aranypecsétje

■ December 2. Budapest, Szabadság tér, TV-épület. 12:33. Na, itt sem voltam még, s nem is leszek egyhamar: elegendem van ebből az abszolút monarchiából! Kipúderoztak, kicsinosítottak, de előzőleg a sminkes nő letolta a kíséromet (egy csinos bakfist), mert azt merte mondani, hogy én sietek, s vegyen előre. Kisanyám, itt nincs protekció, itt feladatok vannak és vasfegyelem! S mindezt olyan hangsúllyal mondta, hogy elsősorban én értek belőle. S közben hemzsegték, keringtek körülöttünk az emberek, s mind szemléltomást olyan szervezett, kemény kasztrendszerben mozgott, mint amilyenben a kísérom és a sminkes nő. S a szerencsétlen riportalany, a „téma” ebben a hierarchiában legalul van, ő a legkevésbé fontos. Hogyan keveredtem én ide? *A Határátkelő* c. műsorban fognak faggatni. Vajon kivel, milyen riporterkápóval hoz össze a balsors? 16:20. A kápót úgy hívták, hogy B. Anikó. Mintha szájba vert volna: én komolyan vettem a kérdését, és megalapozva, érvelve fejtegettem, hogy ma egy „népi” és egy „urbánus” író között nagyobb a távolság, mint egy „határon túli” és egy magyarországi szerző között, ő meg az egyik mondatom felénél durván, tapintatlanul elvette tőlem a szót, s már tette is föl a következő kérdést az erdélyi Király Lacinak (ő volt a másik „alany”). S én, mikor egy új kérdéssel újra hozzám fordult, ahelyett, hogy azt mondtam volna neki, hogy „nincs mondanivalóm, önt egyáltalán nem érdekli, amit mondok, akkor minek kérdez?”, kényszeredett mosollyal ugyan, de megint nekiveselkedtem a válasznak. S most, immár az épület előtt, szemerkélő esőben, állok, bután: mintha a sötétből előugrott volna valaki, s miután pofon vágott, elfutott.

December 8. Tegnap felhívott a *Vasárnapi Újság* szerkesztője, Vermes Aranka, a szlovák–magyar kettős állampolgárságról kérdezte a véleményemet. Elmondtam neki, hogy kettős állampolgárságot nálunk, a Felvidéken, azaz Szlovákiában csak az fog kérni, akit 1946–47-ben nem deportáltak a nemzetisége miatt, később pedig még

nem vágta száján, ha magyarul beszélt, közben azt ordítva az arcába, hogy „Maïari, za Dunaj!” (Magyarok, a Duna túloldalára!) Az egész állampolgársági kampány úgy baromság, ahogy van! – Ezek után a hölgy elállt az interjútól.

December 10. Nagyszüleim papírjait, keresztleveleit, fényképeit nézegetem. A fényképen, amelyet kezemben tartok, Kurázs (anyai) nagyapám 62 éves lehet, nagyanyám 45. Ez utóbbi egyenes derekú, tiszta arcú, szép asszony, ránézve inkább lánya nagyapámnak, mintsem felesége. Nagyapám komor, bajszos, kalapos idős ember. Szerette az italt, a mája vitte el, 63 éves korában. Az ajnácskői Ebeczky-uradalom mindenese (keresztlevele szerint „mezőőr”) volt. Nem lehetett akárki, mert mikor az özvegyen maradt fiatal felesége férjhez ment (négy gyerekkel, egy péterfali parasztgazdához), maga az Ebeczky uraság házassította ki, kilenc lovaskocsi hozta a holmiját, s egy kisebb nyáj marhát hajtottak a kocsik után. – Nagyapám és nagyanyám között 17 év korkülönbség volt. Mikor összeházasodtak, nagyapám 38, nagyanyám 21 éves volt. Én 1974-ben nősültem, s – öntudatlan – szinte pontról pontra a nagyapai recept szerint: az esküvőnk idején 39 éves voltam, a feleségem 20. Nem tudtam, hogy frigyemmel épp egy filogenetikai aktust hajtok végre.

December 19. Tóth Krisztina: *Síró ponyva* (Magvető, 2004). „A ház poklában három gyertya égett...” – T. K. verseinek a dallama sokkal beszédesebb, mint a nem-egyszer csattanóra hegyezett epikuma. (A fentebb idézett *Macabre* tanulsága például a gondtalanul mulatozó társaságra leselkedő, „elrákosodott” jövő, s az egyik nőben a konkrét rák: „egy nő mellett a jövőt emlegette”). Ha nem figyelünk az egyébként mindig gondosan elrejtett didaxisra, akkor egy el-elcsukló fekete hattyút halunk énekelni, amelyik mintha mindig utolsót énekelne. Tóth Krisztinának sikerült megint divatba hoznia az elégiát. A hagyományost, csak ő nem a múlton, hanem a félmúlton mereng. De így is, úgy is annak az elismerése ez, hogy az emlék: múlt, vissza nem térő idő. S ezt azért fontos hangsúlyozni, mert létezik a mai magyar költészetben (sőt ez a mainstream!) az ún. „mnemotechnikai elégia” is (fő művelője Kovács András Ferenc, de már egész iskolája van az irálynak), ez, úgy mond, az emlékezet újraírása, örök jelenné tétele. Én úgy mondanám: érzelem nélküli emlékezet. Tóth Krisztina elégiája úgy érzelemteli, hogy még nem szentimentális.

December 20. Elkészült a 2004-es bibliográfiám. Elképesztő mennyiségű verset, esszét, tanulmányt, publicisztikát összeírtam ebben az évben, s meglepően nagy a rólam írt dolgozatok, cikkek száma is. Míg a 2003-as esztendőben csak 25 tételt tartalmazott a bibliográfiám, most 74-et. S ez meghaladja még a 2002-es év rekordteljesítményét is, akkor ugyanis 62 volt a tétéleim száma. 2004-ben megjelent egy verseskönyvem s egy tanulmánykötetem, s a könyveimet értékelő komoly kritikák száma: 11. Az ebben az évben írt saját tanulmányaim száma: 10, új verseim száma (ha a *Faustus*ból közölt részleteket is számolom): 15. Új mozzanat a bibliográfiában: sok a második, harmadik, sőt negyedik közlés. A lapok felfedezték a régi verseimet is. S a fokozott érdeklődést jelzi az 5, velem készített interjú, s a 12 kisebb-nagyobb, hozzám fűződő eseményekről (legtöbbször irodalmi estjeimről) szóló tudósítás. Summa summárum: a 2004-es esztendő emlékezetes lesz a számomra. S most, karácsony előtt, az év végéhez közeledve mégis olyasmit érzek, hogy... és mire volt jó mindez? Márai ír valahol Tolsztojról, hogy az hetvenéves korában azt sírta Gorkijnak (a szó szoros értelmében elsírta magát!), hogy már mindent megírt és elmondott, amit az életről írni és mondani lehet, de a világ semmit sem változott. Paradox módon, látva az évi irdatlan teljesítményemet, nekem is sírni volna kedvem: sokat írtam, de minek?

December 23. Még nem volt karácsony, hogy a fa beállításán és feldíszítésén össze ne veszünk volna a feleséggel. S cseppben a tengert, a karácsonyfadíszekben is látom, micsoda ellentétek és ellentmondások feszülnek benne, amelyekkel időnként felrobbantja a környezetét. Valami borzasztó belső igény, megfoghatatlan, metafizikai mérce, Isten nyolclapú aranypecsétje (Borges) s az ember parányi képességei egyszerre dúlják a lelkét. Nálunk február 32-én kellene legyen a karácsony, hogy érkezzünk a világot helyére tenni, hogy minden karácsonyfadísz arra az ágra kerüljön, amelyen az aranypecsét szerint lógnia kell.

December 24. Szent Karácsonyeste, s nincs egyetlen gondolatom, amely az alkalomhoz illene. A tévében láttam egy bájos újromantikus olasz filmet (*Boldog karácsonyt, papa!*) a nagyapa és az unoka barátságáról, azt megkönnyeztem, de egyébként semmi. A tévé átvette (vagy elvette?) az embertől a képzeletét, s az ember belső élet nélkül maradt. Már a szeretetet is csak a tévében tudja átélni. (Tévé kikapcs, Vajda János, Karl Jaspers elő!) Legszívesebben lefeküdnék, s belealudnám magamat a semmibe, az elmúlásba. De hát az is lehetetlen. „*Minden, mi megvan: megvolt és marad*” – mondja Vajda János a *Végtelenség* c. nagyszerű gondolati költeményében. Azaz nem az elmúlás a rettenetes, hanem az elmúlás lehetetlensége. Jaspers viszont azt mondja: „Tehetetlenül állok a semmi előtt: létezésemnek ez az a pontja, amelynek láttán megdermedek.” Én nem a semmitől dermedezem, hanem, Vajdával egyetemben, a semmi lehetetlenségétől. Attól, hogy más és más alakban, de az idők végezetéig gyötrődni fogunk. – Ezt egyszer már meg is akartam írni, versben, sikertelenül. Egy sor a fennmaradt töredékből: „A nincs nem lehet”. Akkor még biztosan nem ismertem Vajda pazar költeményét:

*Csak egy dolog, ami bizonyos itt:
Hogy többé meg nem semmisülhetek.

Hogy lenni, lenni kell szüntelen;
Hogy nem örök a sír, nincs benne örök
Nyugodalom; nem menhely az, csupán
Szemfényvesztő csalárd süllyesztő
A világegyetemnek színpadán,
Hogy ami itten leltározva van,
E lomkamra lajstromából egy
Láthatlan porszemet ki nem vakarhat,
El nem sikkaszthat maga a mindenség
Mindenhatónak vélt leltárnoka.*

Hát így!, még a halálban sem reménykedhetünk! Marad mégiscsak a *Szent karácsony éjjel* és a *Mennyből az angyal* fenyőillatú misztériuma. Az legalább néhány percre, néhány órára beillatosítja, kivilágítja, átmelegíti a síron túli létünk fagyos tereit.

December 31. Az év utolsó napján olyan kilátástalan minden (micsoda paradoxon: látom a *kilátástalanságomat!*), hogy ordítani tudnék. A szó szoros értelmében *kilátástalan* a világom, mert a szememben már annyi a sötét folt, hogy csak nehezen látok ki mögülük. Valamelyik este beszállt a szobámba egy nagy, fekete pillangó. December végén pillangó?! Először nem tudtam eldönteni, hogy a szememben szállong-e vagy a valós térben. De aztán már a csapkodását és mocorgását is hallottam. Megbújt valahol a sarokban, s ma, Szilveszter éjszakáján feltámadt, s félóránként

megint átrepül a szobámon. Vagy mégis a szemem homálya az? Vagy még inkább valami elátkozott lélek? À la Ady:

*Konganak az elhagyott termék,
A bús falakról rámered
Két nagy, sötét ablak a völgyre.
(Ugy-e, milyen fáradt szemek?)*

*Örökös itt a lélekjárás,
A kripta-illat és a köd.
Árnyak suhognak a sötétben
S elátkozott had nyöszörög.*

